

КЪМ ВЪПРОСА ЗА ПЕРИОДИЗАЦИЯТА НА КРЕПОСТНОТО СТРОИТЕЛСТВО НА ТРАПЕЗИЦА

Никифор Тодоров

REGARDING THE ISSUE ABOUT THE PERIODIZATION OF FORTRESS CONSTRUCTIONS IN TRAPEZITSA

Nikifor Todorov

Abstract: *Fortress construction of the Trapezitsa Hill with some stipulations can be divided into four periods. The first, which marks the beginning of the fortification of the hill, is synchronous with the construction of the North Tower and the strengthening of a particular area. The second period is characterized by the implementation of the overall concept of the fortification fortress. The third is related to the construction of transverse walls to protect the neighborhood, while the fourth period can be characterized by a fortress wall repairs assigned shortly before the conquest of the city in the late XIV century.*

Key words: *Bulgarian medieval capital, Trapezitsa fortress, fortification wall, periodization.*

През последните години бяха разкрити значителни участъци от крепостната стена на средновековния град Трапезица. Работата бе съсредоточена в шест сектора, където археолозите К. Тотев, М. Робов, Д. Рабовянов, Й. Алексиев, М. Долмова и К. Дочев проучиха участъци с различна площ [Алексиев, Й. 2008, с. 675–681; Алексиев, Й. 2009, с. 603–607; Алексиев, Й. 2010, с. 488–492; Алексиев, Й. 2011, с. 431–434; Долмова-Лукановска, М. 2008 а, с. 689–691; Долмова-Лукановска, М. 2009, с. 614–616; Долмова-Лукановска, М. 2010, с. 498–499; Дочев, К. 2010, с. 504–506; Дочев, К. 2011, с. 444–446; Дочев, К. 2012, с. 421–423; Дочев, К. 2015, с. 642–645; Рабовянов, Д., Гюлева, Ж., Дойчев, Пл. 2009, с. 616–620; Рабовянов, Д., Гюлева, Ж. 2010, с. 499–504; Рабовянов, Д., Гюлева, Ж. 2011, с. 441–444; Рабовянов, Д., Гюлева, Ж., Дойчев, П. 2012, с. 419–421; Рабовянов, Д., Гюлева, Ж., Дойчев, П. 2013, с. 396–399; Рабовянов, Д. 2014, с. 487–490; Рабовянов, Д. 2015 а, с. 648–650; Робов, М. 2009, с. 607–610; Робов, М. 2010, с. 492–495; Робов, М. 2011 а, с. 435–438; Робов, М. 2014, с. 490–493; Робов, М., Дочев, К. 2008, с. 685–689; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2008, с. 682–685; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2009, с. 610–614; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2011 а, с. 438–440; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2012, с. 416–419; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2013 а, с. 392–394; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2013 б, с. 394–396; Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2014, с. 481–484;

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилюев, П. 2015, с. 639–641; **Тотев, К.** 2014, с. 493–496; **Тотев, К.** 2015, с. 656–659]. В тази връзка е редно да се постави въпросът за периодизацията на крепостното строителство, както и да се потърси отговор като еднократен акт ли е осъществен строежът на крепостта, или е изпълняван на няколко етапа¹.

Разработки, свързани с фортификацията на крепостта, ние вече посветихме на някои от разкритите участъци и сондажи [**Тодоров, Н.** 2016 а, с. 502–522; **Тодоров, Н.** 2016 б, с. 261–266; **Тодоров, Н.** 2017 под печат; **Тодоров, Н.** 2018 под печат]. Ето защо на дневен ред идва опитът за изграждане на относителна периодизация. Именно това ще бъде целта на настоящото изследване, като наблюденията и изводите са преди всичко от проучените участъци на крепостните стени в сектор Север, където разкопките се осъществяват под ръководството на К.Тотев².

Периоди и етапи при крепостното строителство на Трапезица ясно се открояват както при Западната, така и при Източната крепостна стена. При разкопките на първата е регистриран един период – първи с два възможни етапа. При втората стена се разграничава първи период, включващ два етапа, втори период не е регистриран със сигурност, третият е свързан със строителството на напречната крепостна стена, а от четвъртия се наблюдават поправки на отделни места. И при двете крепостни стени разделянето се проследява в отделни участъци с вертикални фуги.

При западната крепостна стена краят на стената до фугата е с дебелина 4,20 м и до нея е долепена кула Из. Изглежда, първоначалното удебеляване на стената до фугата е използвано като самостоятелно отбранително съоръжение. Неговото изграждане е съобразено със завоя от пътя, който се намира в подножието на въпросния участък, с цел да осъществява обстрелване на завоя от пътя към северната порта³. Така пътят е напълно защитен в двата последни завоя, като първият е прострелван от 2 кули, а отбраната на втория е поета от Северната кула. Въпреки еднотипния прием на строителство на стената в двата участъка (северно и южно от фугата), тук могат да се различат два

¹ В своята монография Деян Рабовянов изказва становище за еднократно строителство на крепостните съоръжения на целия хълм (през първия етап). Това може да се приеме с известни резерви, тъй като събирането и складирането на строителните материали изисква сериозна логистика и площи за тяхната подготовка, използване и обработка [**Рабовянов, Д.** 2015 б, с. 119–125].

² Изследванията по отношение етапите на крепостно строителство са извършени в периода 2007–2016 г. Те завършиха с допроучването на западната крепостна стена, попадаща в рамките на сектора. Благодаря на ръководителя на разкопките – К. Тотев за възможността да използвам най-новите резултати от проучванията.

³ Необходимо е да се уточни, че средновековното трасе не съвпада напълно със съвременния път, като първата серпентина вероятно продължава още 10–15 м в посока юг, преди да завие към втора серпентина на север.

етапа, извършени в първия период на изграждане. Изглежда вертикална fuga е свързана със завършването на първия етап от изграждането на отбранителна линия на цялото югозападно пространство от Двореца, където, изглежда, се е разчитало и на естествената непристъпност на терена. Едва във втория етап се изграждат двете бойни кули и продължението на крепостната стена на юг. На целия хълм не се наблюдават подобни самоцелни удебелявания на крепостната стена, имащи вид на завършена структура /с големина на малка кула (обр. 1).

Аналогична вертикална fuga е фиксирана и при проучванията на Източната крепостна стена. На около 5 м южно от Северната кула стената прави нетипична чупка на запад, до която е долепено продължението ѝ на юг (обр. 2). Впечатление прави и залагането и изпълнението на отводнителните съоръжения непосредствено на юг, отстоящи на 1,5 и 5 м след чупката⁴. Тук също може да се предположи, че това са два определени етапа на първия период – завършване на фортификацията на северната част на града. Втори период не бе регистриран със сигурност, тъй като стената е ремонтирана след сериозни събаряния. Третият период също е установен, макар и само на архивни фотографии, на които ясно се вижда напречната крепостна стена на източния склон на Трапезица (обр. 3). Доказателства за четвърти период се наблюдават при проучения участък от източната крепостна стена в квадрати № 19-и, 14-и, 9-и, където ясно личат ремонтни дейности на стената. Външното лице е изцяло иззидано с калова спойка, като зидарията е изпълнена нетипично, камъните не се застъпват, а са подредени един върху друг [Рабовянов, Д. 2015 б, с. 122; Дерменджиев, Е. 2011, с. 30–32; Тодоров, Н. под печат].

Крепостното строителство на хълма Трапезица с някои уговорки може да се раздели на четири периода. Първият, който бележи началото на фортификацията на хълма, е синхронен със строежа на Северната кула и укрепването на определена площ. Вторият период се характеризира с реализирането на цялостния фортификационен замисъл на крепостта. Третият е свързан с изграждане на напречни крепостни стени за защита на подградията, докато четвъртият период може да бъде характеризирен с ремонтите по крепостната стена, отнесени малко преди превземането на града в края на XIVв. (обр. 4)

⁴ Отводнителните съоръжения са заложили през втория етап от крепостното строителство и най-вероятно съвпадат със строежа на дворецовите сгради. Естественият наклон на терена и липсата на застроени площи през първия етап осигуряват безпроблемното отводняване на Северната кула.

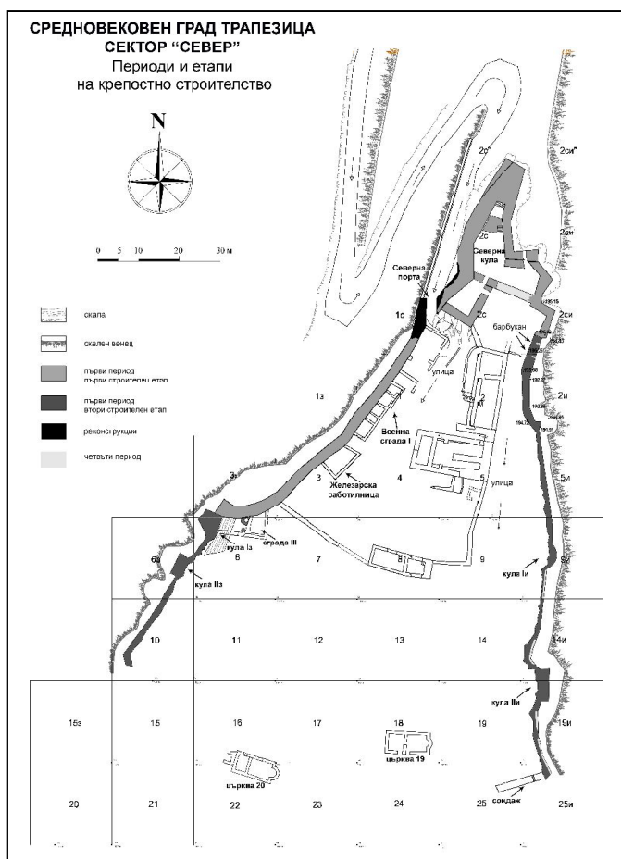
Образ 1. Фуга на Западната крепостна стена

Образ 2. Фуга на Източната крепостна стена

Образ 3. Напречна крепостна стена от изток

Образ 4. План на Сектор север с периоди и етапи на изграждане на крепостната стена

ЛИТЕРАТУРА/ REFERENCES

Алексиев, Й. 2008 – Й. Алексиев. Разкопки на манастира “Св. Йоан Рилски” на Трапезица (сектор Югозападен). – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г., София, 2008, 675–681. [Y. Aleksiev. Razkopki na manastira “Sv. Yoan Rilski” na Trapezitsa (sektor Yugozapaden). – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2007 g., Sofia, 2008, 675–681.]

Алексиев, Й. 2009 – Й. Алексиев. Велико Търново. Крепостта Трапезица. Манастир “Св. Йоан Рилски”. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г., София, 2009, 603–607. [Y. Aleksiev. Veliko Tarnovo. Krepостта Trapezitsa. Manastir “Sv. Yoan Rilski”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2008 g., Sofia, 2009, 603–607.]

Алексиев, Й. 2010 – Й. Алексиев. Археологически разкопки на Трапезица – сектор Югозападен/Манастир „Св. Иван Рилски. – В: Археологически открития и разкопки през 2009, София, 2010, 488–492. [Y. Aleksiev. Arheologicheski razkopki na Trapezitsa – sektor Yugozapaden/Manastir „Sv. Ivan Rilski. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2009, Sofia, 2010, 488–492.]

Алексиев, Й. 2011 – Й. Алексиев. Археологически разкопки на Трапезица – сектор Югозападен. Манастир „Св. Иван Рилски. – В: Археологически открития и разкопки през 2010, София, 2011, 431–434. [Y. Aleksiev. Arheologicheski razkopki na Trapezitsa- sektor Yugozapaden. Manastir „Sv. Ivan Rilski. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2010, Sofia, 2011, 431–434.]

Дерменджиев, Е. 2011 – Евг. Дерменджиев. Северна кула и Северна порта. – В: Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. Т. I, В. Търново, 2011, 17–75. [Evg. Dermendzhiev. Severna kula i Severna porta. – V: Arheologicheski prouchvania na srednovekovnia grad Trapezitsa. Sektor Sever. T. I, V. Tarnovo, 2011, 17–75.]

Долмова, М. 1995 – М. Долмова. За укрепителната система на крепостта „Трапезица“ (предварително съобщение). – Археология, 3, 1995, 36–42. [M. Dolmova. Za ukrepiteľnata sistema na krepostta „Trapezitsa“ (predvaritelno saobshthenie). – Arheologia, 3, 1995, 36–42.]

Долмова, М. 2002 – М. Долмова. Жилищно строителство в крепостта Трапезица. – В: Юбилеен сборник в чест на проф. Димитър Овчаров. В. Търново, 2002, 121–124. [M. Dolmova. Zhilishtno stroitelstvo v krepostta Trapezitsa. – V: Yubileen sbornik v chest na prof. Dimitar Ovcharov. V. Tarnovo, 2002, 121–124.]

Долмова-Лукановска, М. 2008 а – М. Долмова-Лукановска. Археологически разкопки в средновековната крепост „Трапезица“ сектор Югоизток. – В: Археологически открития и разкопки през 2007. София, 2008, 689–691. [M. Dolmova-Lukanovska. Arheologicheski razkopki v srednovekovnata krepost „Trapezitsa“ sektor Yugoiztok. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2007. Sofia, 2008, 689–691.]

Долмова, М. 2008 б – М. Долмова. Трапезица в светлината на археологическите разкопки. Велико Търново, 2008, 31–47. [M. Dolmova. Trapezitsa v svetlinata na arheologicheskite razkopki. Veliko Tarnovo, 2008, 31–47.]

Долмова-Лукановска, М. 2009 – М. Долмова-Лукановска. Велико Търново. Крепостта Трапезица. Археологически разкопки в сектор „Югоизток“. – В: Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2009, 614–616. [M. Dolmova-Lukanovska. Veliko Tarnovo. Krepostta Trapezitsa. Arheologicheski razkopki v sektor „Yugoiztok“. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2008. Sofia, 2009, 614–616.]

Долмова-Лукановска, М. 2010 – М. Долмова-Лукановска. Археологически разкопки в средновековната крепост Трапезица, сектор Югоизток. – В: Археологически открития и разкопки през 2009, София, 2010, 498–499. [M. Dolmova-Lukanovska. Arheologicheski razkopki v srednovekovnata krepost Trapezitsa, sektor Yugoiztok. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2009, Sofia, 2010, 498–499.]

Дочев, К. 2010 – К. Дочев. Трапезица, Югозападен сектор. – В: Археологически открития и разкопки през 2009, София, 2010, 504–506. [K. Dochev. Trapezitsa, Yugozapaden sektor. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2009, Sofia, 2010, 504–506.]

Дочев, К. 2011 – К. Дочев. Средновековен град Трапезица – „Сектор Югозапад“. Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2010, София, 2011, 444–446. [K. Dochev. Srednovekoven grad Trapezitsa – „Sektor Yugozapad“. Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2010, Sofia, 2011, 444–446.]

Дочев, К. 2012 – К. Дочев. Разкопки на крепостта Трапезица „Сектор Югозапад“. В. Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2011, София, 2012, 421–423. [K. Dochev. Razkopki na krepostta Trapezitsa „Sektor Yugozapad“. V. Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2011. Sofia, 2012, 421–423.]

Дочев, К. 2015 – К. Дочев. Археологически разкопки на крепостта Трапезица – „Сектор Югозапад”. – В: Археологически открития и разкопки през 2014. София, 2015, 642–645. [K. Dochev. Arheologicheski razkopki na krepostta Trapezitsa – „Sektor Yugozapad”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2014. Sofia, 2015, 642–645.]

Рабовянов, Д. 2014 – Д. Рабовянов. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица, сектор Южен”. – В: Археологически открития и разкопки през 2013. София, 2014, 487–490. [D. Rabovyanov. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa, sektor Yuzhen”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2013. Sofia, 2014, 487–490.]

Рабовянов, Д. 2015 а – Д. Рабовянов. Археологически проучвания на обект „Средновековен град Трапезица, сектор Южен” в гр. Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2014. София, 2015, 648–650. [D. Rabovyanov. Arheologicheski prouchvania na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa, sektor Yuzhen” v gr. Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2014. Sofia, 2015, 648–650.]

Рабовянов, Д. 2015 б – Д. Рабовянов. Археологически проучвания в Южния сектор на Трапезица, Т. 1. Средновековният град. Велико Търново, 2015, 119–125. [D. Rabovyanov. Arheologicheski prouchvania v Yuzhnia sektor na Trapezitsa, T. 1. Srednovekovniyat grad. Veliko Tarnovo, 2015, 119–125.]

Рабовянов, Д., Гюлева, Ж. 2010 – Д. Рабовянов, Ж. Гюлева. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Южен”. – В: Археологически открития и разкопки през 2009. София, 2010, 499–504. [D. Rabovyanov, Zh. Gyuleva. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Yuzhen”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2009. Sofia, 2010, 499–504.]

Рабовянов, Д., Гюлева, Ж. 2011 – Д. Рабовянов, Ж. Гюлева. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Южен”. – В: Археологически открития и разкопки през 2010. София, 2011, 441–444. [Rabovyanov, D., Gyuleva, Zh. 2011 – D. Rabovyanov, Zh. Gyuleva. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Yuzhen”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2010. Sofia, 2011, 441–444.]

Рабовянов, Д., Гюлева, Ж., Дойчев, П. 2009 – Д. Рабовянов, Ж. Гюлева, Пл. Дойчев. Крепостта Трапезица. Археологически разкопки на обект в сектор Южен. – В: Археологически открития и разкопки през 2008. София, 2009, 616–620. [D. Rabovyanov, Zh. Gyuleva, Pl. Doychev. Krepostta Trapezitsa. Arheologicheski razkopki na obekt v sektor Yuzhen. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2008. Sofia, 2009, 616–620.]

Рабовянов, Д., Гюлева, Ж., Дойчев, П. 2012 – Д. Рабовянов, Ж. Гюлева, Пл. Дойчев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Южен”. – В: Археологически открития и разкопки през 2011, София, 2012, 419–421. [D. Rabovyanov, Zh. Gyuleva, Pl. Doychev. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Yuzhen”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2011, Sofia, 2012, 419–421.]

Рабовянов, Д., Гюлева, Ж., Дойчев, П. 2013 – Д. Рабовянов, Ж. Гюлева, Пл. Дойчев. Средновековен град Трапезица-сектор „Южен”. – В: Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 396–399. [D. Rabovyanov, Zh. Gyuleva, P. Doychev. Srednovekoven grad Trapezitsa-sektor „Yuzhen”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2012. Sofia, 2013, 396–399.]

Робов, М. 1988 – М. Робов. Допълнителна укрепителна система на средновековния град. – Археология, 4, 1988, 38–45. [M. Robov. Dopolnitelna ukrepitelna sistema na srednovekovnia grad. – Arheologia, 4, 1988, 38–45.]

Робов, М. 2009 – М. Робов. Крепостта Трапезица. Проучвания на обект „Югоизточен“. – В: Археологически открития и разкопки през през 2008. София, 2009, 607–610. [M. Robov. Krepостта Trapezitsa. Prouchvania na obekt „Yugoiztochen“. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez prez 2008. Sofia, 2009, 607–610.]

Робов, М. 2010 – М. Робов. Археологически разкопки на сектор „Югоизточен“ на Трапезица. – В: Археологически открития и разкопки през 2009. София, 2010, 492–495. [M. Robov. Arheologicheski razkopki na sektor „Yugoiztochen“ na Trapezitsa. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2009. Sofia, 2010, 492–495.]

Робов, М. 2011 а – М. Робов. Разкопки на Трапезица, сектор „Югоизточен“. – В: Археологически открития и разкопки през 2010. София, 2011, 435–438. [M. Robov. Razkopki na Trapezitsa, sektor „Yugoiztochen“. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2010. Sofia, 2011, 435–438.]

Робов, М. 2011 б – М. Робов. Югоизточната крепостна стена на Трапезица. – В: Сборник България, българите и Европа – мит, история, съвремие. Научна конференция (29–31.10.2009). В. Търново, 2011, 403–413, обр. 1–7. [M. Robov. Yugoiztochnata krepостna stena na Trapezitsa. – V: Sbornik Bulgaria, balgarite i Evropa – mit, istoria, savremie. Nauchna konferentsia (29–31.10.2009). V. Tarnovo, 2011, 403–413, obr. 1–7.]

Робов, М. 2014 – М. Робов. Проучвания на средновековната крепост Трапезица, сектор „Югоизточен“. – В: Археологически открития и разкопки през 2013, София, 2014, 490–493. [M. Robov. Prouchvania na srednovekovnata krepост Trapezitsa, sektor „Yugoiztochen“. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2013, Sofia, 2014, 490–493.]

Робов, М., Дочев, К. 2009 – М. Робов, К. Дочев. Археологически разкопки на Трапезица, сектор Югоизточен (Църква № 3). – В: Археологически открития и разкопки през 2007, София, 2008, 685–689. [M. Robov, K. Dochev. Arheologicheski razkopki na Trapezitsa, sektor Yugoiztochen (Tsarkva № 3). – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2007, Sofia, 2008, 685–689.]

Робов, М., Петрова, М. 2009 – М. Робов, М. Петрова. Крепостната стена на Трапезица разкрива тайни от живота на града. – в-к „Янтра днес“, 04.09.2009 г. [M. Robov, M. Petrova. Krepостnata stena na Trapezitsa razkriva tayni ot zhivota na grada. – v-k „Yantra dnes“, 04.09.2009 g.]

Тодоров, Н. 2016 а – Н. Тодоров. История на проучванията на фортификацията на крепостта Трапезица. – В: Сб. Международна научна конференция „Великите Асеневици“, Велико Търново, 26–28 октомври, 2015 г. Велико Търново, 2016, 502–522. [N. Todorov. Istoria na prouchvaniyata na fortifikatsiyata na krepостта Trapezitsa. – V: Sb. Mezhdunarodna nauchna konferentsia „Velikite Asenevtsi“, Veliko Tarnovo, 26–28 oktomvri, 2015 g. Veliko Tarnovo, 2016, 502–522.]

Тодоров, Н. 2016 б – Н. Тодоров. Нов штрих към възстановка на Северната порта на крепостта Трапезица. – Известия на Националния исторически музей, XXVIII. София, 2016, 261–266. [N. Todorov. Nov shtrih kam vazstanovka na Severnata porta na krepостта Trapezitsa. – Izvestia na Natsionalnia istoricheski muzey, XXVIII. Sofia, 2016, 261–266.]

Тодоров, Н. 2017 (под печат) – Н. Тодоров. Източната крепостна стена на средновековен град Трапезица (сондажни проучвания 2009–2010 г). – Известия на Националния исторически музей, XXIX. София, 2017 (под печат). [N. Todorov. Iztochnata krepостna stena na srednovekoven grad Trapezitsa (sondazhni prouchvania 2009–2010 g). – Izvestia na Natsionalnia istoricheski muzey, XXIX. Sofia, 2017 (pod pechat).]

Тодоров, Н. (под печат!) – Н. Тодоров. Още за Западната крепостна стена на Трапезица. (под печат). [N. Todorov. Oshte za Zapadnata krepостna stena na Trapezitsa. (pod pechat).]

Тодоров, Н. 2018 под печат – Н. Тодоров. Западната крепостна стена в северния сектор на крепостта Трапезица. – Известия на Националния исторически музей, XXX. София, 2018 (под печат). [N. Todorov. Zapadnata krepostna stena v severnia sektor na krepostta Trapezitsa. – Izvestia na Natsionalnia istoricheski muzey, XXX. Sofia, 2018 (pod pechat).]

Тотев, К. 2009 – К. Тотев. Трапезица в светлината на археологическите разкопки. Велико Търново, 2008. Рецензия. – Археология, 3–4, 2009, 133. [K. Totev. Trapezitsa v svetlinata na arheologicheskite razkopki. Veliko Tarnovo, 2008. Retsenzia. – Arheologia, 3–4, 2009, 133.]

Тотев, К. 2011 – К. Тотев. Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. I. В. Търново, 2011. [K. Totev. Arheologicheski prouchvania na srednovekovnia grad Trapezitsa. Sektor Sever. I. V. Tarnovo, 2011.]

Тотев, К. 2013 – К. Тотев. Археологически проучвания на средновековния град Трапезица – Северна част (2007–2010). – В: Българско средновековие: общество, власт, история. Сборник в чест на проф. д-р Миляна Каймакамова. София, 2013, 572–589. [K. Totev. Arheologicheski prouchvania na srednovekovnia grad Trapezitsa – Severna chast (2007–2010). – V: Balgarsko srednovekovie: obshtestvo, vlast, istoria. Sbornik v chest na prof. d-r Milyana Kaymakamova. Sofia, 2013, 572–589.]

Тотев, К. 2014 – К. Тотев. Археологически наблюдения на средновековен град Трапезица във Велико Търново по време на реализирането на проект “Изграждане на подпорна стена, художествено осветление и туристическа инфраструктура до историческия резерват Трапезица”. – В: Археологически открития и разкопки през 2013. София, 2014, 493–496. [K. Totev. Arheologicheski nablyudenia na srednovekoven grad Trapezitsa vav Veliko Tarnovo po vreme na realiziraneto na projekt “Izgrazhdane na podporna stena, hudozhestveno osvetlenie i turisticheska infrastruktura do istoricheskia rezervat Trapezitsa”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2013. Sofia, 2014, 493–496.]

Тотев, К. 2015 – К. Тотев. Археологически наблюдения на средновековен град Трапезица във Велико Търново по време на реализирането на проект “Изграждане на подпорна стена, художествено осветление и туристическа инфраструктура до историческия резерват Трапезица”. – В: Археологически открития и разкопки през 2014, София, 2015, 656–659. [K. Totev. Arheologicheski nablyudenia na srednovekoven grad Trapezitsa vav Veliko Tarnovo po vreme na realiziraneto na projekt “Izgrazhdane na podporna stena, hudozhestveno osvetlenie i turisticheska infrastruktura do istoricheskia rezervat Trapezitsa”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2014, Sofia, 2015, 656–659.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караишев, П. 2008 – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, Пл. Караишев. Разкопки на “Средновековен град Трапезица – Север”. – В: Археологически открития и разкопки през 2007 г. София, 2008, 682–685. [K. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Razkopki na “Srednovekoven grad Trapezitsa – Sever”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2007 g. Sofia, 2008, 682–685.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караишев, П. 2009 – К. Тотев, Е. Дерменджиев, Пл. Караишев. Велико Търново. Крепостта Трапезица. Археологически разкопки в сектор „Север”. – В: Археологически открития и разкопки през 2008 г. София, 2009, 610–614. [K. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Veliko Tarnovo. Krepostta Trapezitsa. Arheologicheski razkopki v sektor „Sever”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2008 g. Sofia, 2009, 610–614.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караишев, Пл. 2011 а – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, Пл. Караишев. Археологически разкопки на обект “Средновековен град Трапезица –

сектор Север”. – В: Археологически открития и разкопки през 2010 г. София, 2011, 438–440. [Totev, K., Dermendzhiev, E., Karailiev, P. 2011 a – K. Totev, Evg. Dermendzhiev, Pl. Karailiev. Arheologicheski razkopki na obekt “Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Sever”. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2010 g. Sofia, 2011, 438–440.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П., Косева, Д. 2011 б – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, П. Караилиев, Д. Косева. Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. I. В. Търново, 2011. – К. Totev, E. Dervendzhiev, P. Karailiev, D. Koseva. Arheologicheski prouchvania na srednovekovnia grad Trapezitsa. Sektor Sever. I. V. Tarnovo, 2011.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2012 – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, Пл. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” във Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2011. София, 2012, 416–419. – К. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Sever” vav Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2011. Sofia, 2012, 416–419.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2013 а – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, Пл. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” във Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 392–394. [К. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Sever” vav Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2012. Sofia, 2013, 392–394.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2013 б – К. Тотев, Е. Дерменджиев, Пл. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” (Северозападно подножие) във Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2012. София, 2013, 394–396. [К. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Sever” (Severozapadno podnozhie) vav Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2012. Sofia, 2013, 394–396.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2014 – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, Пл. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” (Дворцови сгради) във Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2013. София, 2014, 481–484. [К. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Sever” (Dvortsovi sgradi) vav Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2013. Sofia, 2014, 481–484.]

Тотев, К., Дерменджиев, Е., Караилиев, П. 2015 – К. Тотев, Евг. Дерменджиев, Пл. Караилиев. Археологически разкопки на обект „Средновековен град Трапезица – сектор Север” (Дворцови сгради) във Велико Търново. – В: Археологически открития и разкопки през 2014. София, 2015, 639–641. [К. Totev, E. Dermendzhiev, P. Karailiev. Arheologicheski razkopki na obekt „Srednovekoven grad Trapezitsa – sektor Sever” (Dvortsovi sgradi)“ vav Veliko Tarnovo. – V: Arheologicheski otkritia i razkopki prez 2014. Sofia, 2015, 639–641.]

Тотев, К., Косева, Д. 2011 – К. Тотев, Д. Косева. Църква № 19 и Централен площад. – В: Археологически проучвания на средновековния град Трапезица. Сектор Север. I. В. Търново, 2011, 191–257. [К. Totev, D. Koseva. Tsarkva № 19 i Tsentralen ploshtad. – V: Arheologicheski prouchvania na srednovekovnia grad Trapezitsa. Sektor Sever. I. V. Tarnovo, 2011, 191–257.]